

het verbond naar
et Prof. Hepp he-
kverbond) „niet
e termen van het
zich“). Monopleu-
gt Kuyper, dat is
spreken van een
an en vrouw.
Een verbond
ond“).

karakter van het
willen verdedigen,
ter, als schenker
is erfgenaam;
wordt, doe ik van
Kuyper zegt zelfs
ind tweezijdig
erfenis, het willen
n God, óók hierin,
erfgenaam; het be-
van het verbond,
gmatiek het her-

betreft, het is mij
eren, dat de besten
igerden tweezijdig
legendeel. Laat me
aandelijk ook onder-
nes à Marck;
ter op, zoowel in
is tot het genade-
s de Moor; het
et monopleurisch;
maar als er twee
; voorbeelden zijn
in mensch: David
inzake het werk-
verbond verneemt
(gelijk hij in de
deverbond tot op
irisch heeten, toch
krachtens het op-
i¹³). Breed wordt
ik is ook Fran-
valt soms wel te
pleurisch verbond,
over den mensch,
elf iets hebben te
v. als God belooft,
illen verdelgen, o
den nacht onder-
men nu secuur
bond wederkeerig,
partijen, en is het
e zaken in werk-

leidegger; hij
de overweldigende
(Jac. 4:12), maar
n zulk een, waarin
heid, of twee-
ik verwonder me,
obligatie van
zijn inaugureel
verbond, voorop-
thans door Prof.

meer zeggen? Prof.
iselen, als hij het
fessie, die volgens
van (gelijk Prof.
e afdeling van de
an Prof. H.); het
stminster-confessie
hten van een ver-
tarvan afwijk. Hij
begrip van deze
als van die cur-
e... tenzij ik heel
n deze onhelder-
ik in het verbond
n? Maar dat zou
ver het monopleu-
komen tot des
op de Westminster
begrepen heeft: er
dat misschien op
lan misschien die
escensie; maar in
rm hier gebezigt
eid, der minzaam-
e een koning, die
ch inlaat, met hen
che (descensie) al

ische constructies
Mastricht. Des
id van het werk-
inwilliging noodig
n. Strikt genomen
constitutie (wilde
een overeenstem-
meer dan één; en
n de Schrift beide
r elkaar gebruikt
ens voor verklaring
it bij hem op God
nopleurisch), maar
ij (pars) van het
Van Maastricht 18

zijn dogmatische uiteenzetting de dingen zóó gesteld heeft, gaat hij ze tenslotte in zijn „elenchisch“ (weerlegend) deel handhaven tegen de tegensprekers, ook tegen hen, die... redeneeren als Prof. Hepp (672). En — want ook Van Maastricht is gemoedelijk — als hij dan in zijn „practisch“ deel op alles terugziet, dan zegt hij: hier blijft niet alleen de descensie (afdeling) Gods (het element, dat Prof. Hepp eenzijdig op den voorgrond stelt), maar ook de (door God geschonken) ascensie (opstijging) van den mensch: hij mag met God geconfoedereerd zijn (tweezijdig, 674). Conclusie: nu is de zonde des te zwaarder. Inderdaad! (675).

We zouden nog veel meer theologen kunnen noemen, maar zullen ons beperken moeten. We wijzen nog slechts op Coccejus, in wiens theologie zeer veel te bestrijden is, maar die, naar Bavincks woord (Dogm. 4e dr. III, 190) niet in zijn eigenlijk begrip van het verbond te verwerpen is. Coccejus, die over alle hierboven reeds ter sprake gebrachte begrippen (met name wat de „stipulaties“ betreft), breede verhandelingen geeft, merkt ook al weer op, dat, zoolang men let op Gods den mensch vóórkommend werken, het verbond monopleurisch is; al komt in zijn verklaring van Rom 9:4 het woord monopleurisch niet voor, in het register wordt, met vermelding van dit woord, toch wel daarheen verwezen¹⁷). Hetzelfde zegt hij in zijn directe bespreking van het verbond; zoolang God alleen handelt (b.v. met onpersoonlijke creaturen, nacht en dag, de wereld, die door water dan wel door vuur zal vergaan), is het verbond monopleurisch. Maar met den mensch is het dipleurisch; want die wordt „naar zijn aard“ behandeld, óók, ja, juist in het verbond; zooals Coccejus het wel niet letterlijk zegt, maar toch goed „voelt“; met den mensch gaat God een di-pleurisch verbond aan, want deze moet zijnerzijds adstipulaties doen; dat is dan weer het element der „homologia“, waarover zoowat alle gereformeerden telkens weer spreken¹⁸).

Ook naar een anderen, niet in alles gereformeerden theoloog zien we om, een man, die over het verbond rechtstreeks gehandeld heeft, al is hij door cartesiaanse en coccejane denkbelden geenszins in alles betrouwbaar: Franciscus Burmannus. Op alle elementen, die Prof. Hepp naar voren brengt, legt hij weer vollen nadruk. Monopleurisch is 't verbond voor wat aangaat Gods ongelijk-zijn met den mensch; maar in één adem volgt dan weer: het is dipleurisch, voor wat betreft de bewilliging van den mensch. Hij redeneert op dit punt precies als alle gereformeerden¹⁹). Want tusschen de coccejanen en de gereformeerden waren deze punten niet in geding; zij kwamen slechts in geding tusschen de gereformeerden en Prof. Hepp, ditmaal sprekende, zoo als hij het deed in een deformerende brochure²⁰). Zóó, als in dit punt Coccejus en Burmannus redeneeren, spreekt ook Melchior Leydecker²¹), zich uit. En zelfs de door Dr A. Kuyper opnieuw uitgegeven theologische geschriften van Iunius, ofschoon ze bijzonderen nadruk leggen op de ongelijkheid der partijen (God en mensch), en derhalve elke gedachte, als ware hier een gewoon menschelijk verbond-op-afspraak, een contract, een verdrag, bij den wortel afsnijden, voegen daar dadelijk aan toe, dat de forma, de vorm, de inkleeding van het verbond die van een wederkerige verplichting op condities is²²).

Hier zullen we maar een streep zetten onder de lijst der aangehaalde werken. Want het is een pijnlijke ontdekking, dat Prof. Hepp vlak na de Kuyper-herdenking zoo stellig mogelijk beweert, wat Kuyper zelf, in eigen werken en door de uitgaaf van Iunius, ons volk heeft leeren ontkennen, dat n.l. het komen van „beide partijen“ „met eischen en beloften“ bij het werkverbond was „uitgesloten“; dat de mensch daarin „niets dan ontvangen“ kon (74). Onzuivere lucht snuift Prof. Hepp, dáár, waar Kuyper zegt: leef hierbij!

Misschien heeft Prof. Hepp — men moet toch een verklaring zoeken — zich aangesloten bij enkele uitlatingen van Dr A. Kuyper Junior, die in zijn artikel „Verbond“ in de „Chr. Encyclopaedie“ (V, 552, b, 553, a) de vraag stelt, of het genadeverbond één, dan wel tweezijdig is, en dan opmerkt: „tweezijdig is het Genadeverbond in den vorm van Gods belofte en eisch, maar eenzijdig als wij bedenken, dat het geloof een gave Gods is aan, en de bekeering een werk Gods in de uitverkorenen (Efes. 2:8). In den diepsten grond is het Werkverbond éénzijdig, omdat het is opgelegd, en is het Genadeverbond éénzijdig, omdat het een gegeven verbond is. Tegenover Pelagius en de zijnen dient met kracht de eenzijdigheid van het verbond geleerd te worden“.

Op zichzelf heb ik geen enkele reden, om hier Dr A. Kuyper Jr in een polemisch verband ter sprake te brengen. Want al heb ik — waarover straks — een enkel bezwaar tegen wat hier staat, toch steunt dit gedeelte uit het artikel van den Rotterdamschen predikant Prof. Hepp niet, en bestrijdt het, uitgenomen dan die ééne bijzonderheid, waarover ik nog spreken zal, mijn meening niet. Immers:

a. als Dr Kuyper Jr het moment der „éénzijdigheid“ naar voren brengt, is het hem te doen om het „opgelegd“, en het „gegeven“ zijn, m.a.w. om het ontstaan van het verbond; wat met mijn meening strookt;

b. Dr Kuyper Jr zegt na de aangehaalde woorden nog duidelijk: „tegenover het Antinomianisme“ (ook het culturele, K. S.) „dient geconstateerd te worden, dat het (verbond) tweezijdig is... Het Verbond Gods is in wezen eenzijdig, maar in den conditioneelen vorm en in de gestalte der openbaring is het tweezijdig“. Ik

voor mij heb genoeg aan dat woord over „de gestalte der openbaring“; want daaraan zijn wij gebonden, Deut. 29:29. Zie ook (inzake het werkverbond) bl. 550, b, bovenaan.

Neen, iets anders dan dit is het, dat mijn gedachten even heenleidde van Prof. Hepp naar Dr A. Kuyper Junior. Dat andere is, wat hij zegt over de „twee zijden“. Die „zijden“ blijkt Dr Kuyper Junior — onder verwijzing naar het doopsformulier — te zien in het samengaan van Gods belofte en eisch. En dat is niet overeenkomstig de doorlopende leer der oude gereformeerden. Zij zagen het twee-zijdige in het samenkomen van twee PARTIJEN. En de kwestie van belofte en eisch was bij hen een kwestie van de twee DEELEN van het verbond.

Op dit punt is Dr Kuyper Jr niet helder; al spreekt hij zich dan gelukkig wel royaal uit, hetgeen Prof. Hepp, misschien wegens een gevoel van onzekerheid, ditmaal niet doet. Dr Kuyper Jr zegt (art. Enc. 550, a, onderaan), dat DEELEN en PARTIJEN hetzelfde zijn. In hetzelfde artikel, 552, b, heet de onderscheiding van belofte en eisch een onderscheiding van ZIJDEN. Maar in „De Band des Verbonds“ is het (bl. 68) weer iets anders geconstrueerd. Daar wordt weer naar het Doopsformulier verwezen („in alle verbonden twee deelen begrepen“), en dan wordt gezegd: die twee DEELEN zijn belofte en eisch; hetgeen we zooeven door hem de twee ZIJDEN hoorden noemen.

Ik citeer Dr Kuyper Jr niet, om hem te bestrijden, doch om te herinneren aan Prof. Hepps ietwat raadselachtige uitspraak, die blijkbaar tegen mij gericht is: „Zijden en partijen worden hier vereenzelvigd“ (73); „hier“ beteekent dan zooveel als: bij K. S.

Prof. Hepp moest hier zich wat dichter bij het vuur gewaagd hebben. Wil hij soms beweren, dat ik me vergis, als ik de kwestie van „mono- dan wel di-pleurisch“ (een- of tweezijdig) een kwestie noem van één, dan wel twee partijen? Ik kan zijn woorden geen anderen zin geven dan dezen zeer bepaald critischen. Maar dan wil ik hem toch opmerken, dat hij zich vergist, en in de gereformeerde literatuur op dit punt niet thuis is. Want tegen hem zeg ik nu, wat ik natuurlijk tot Dr Kuyper Jr niet zou hebben aangevoerd: u vergist zich. Bij de gereformeerden vindt men doorlopend deze voorstelling:

a. er zijn twee zijden oftewel partijen: God en mensch;

b. er zijn óók (voor elke van die partijen) twee deelen in het verbond; voor God zijn de beide deelen dan: belofte en eisch, voor den mensch zijn ze, daarmee parallel loopende: „weder-eisch“ (een opeischen van wat God beloofd heeft) en „toestemming“ (een aanvaarden van de verplichting). Voorbeeld — uit de vele slechts één — geeft à Marck—de Moor (XIV, 17 en 23): van Gods kant (zijde): promissie (belofte) en stipulatie (eisch); van 'smenschen kant (zijde): restipulatie (weder-eisch) en adstipulatie (toestemming).

Als nu Prof. Hepp in de Westminster-confessie de latijnsche woorden: „(vrijwillige) condescensie a parte Dei“ leest, dan vertaalt hij dit door „van de zijde Gods“. Hij laat — ik merkte het reeds op, de woorden „de zijde“ cursief drukken. Waarom? Helder is het allerminst. Vooral als we een eindje verder hem hooren opmerken, dat ieder, die God alleen maar laat eischen, het „monopleurisch“ „te kras opvatte“; want, zoo zegt hij, „de twee deelen van het verbond kwamen daarbij in het gedrang“. Maar dat is verkeerd gezegd; het zou veel eer beteekenen, dat de twee partijen in het gedrang kwamen; want ook wie alleen het monopleurische zou leeren, zou toch zeker twee „deelen“ in die eenzijdige verbandrelatie opmerken, zoolang hij althans de hand gaf aan de vadersen, en niet aan Prof. Hepp, in deze brochure²³).

Legt men de onderscheidene waggelijk aanduidende woorden van Prof. Hepp in dezen naast elkaar, dan maakt hij den indruk, voetangels en klemmen te hebben zien liggen, maar reeds vóórdat hij voor eigen voet ze weggeruimd heeft, al vast den volke kond te doen, dat de voet van „afwijkend gevoelen“ nummer II, d.w.z. van ondergeteekende, er in verstrikt was. Maar de vaderlijke toon is niet gerechtvaardigd uit de argumenten. Die waren anders, dan men van hem mocht verwachten.

En nu de betoekenis van dit alles?

We komen daar nog op terug, want er zit aan deze kwesties nog meer vast, dat het probleem der algemeene genade raakt. Voorloopig lijkt me dit de winst van deze lange bespreking:

Prof. Hepp klaagt, dat ondergeteekende de gedachte van den mensch als mede-arbeider Gods „overspant“, d.w.z. ze te hoog aanslaat. Ik heb nu aangetoond, dat hij ze „onderschat“; niet „overspant“, doch „ont-spant“. „Het werkverbond“ door God alleen in stand gehouden? De mensch geen „eischen en beloften“? De mensch geen tegenpraestatie leverende?

Het is grondig mis, het is in strijd met de gereformeerde theologie. Het is geen progressie, doch acute achteruitgang, betreurenswaardig verlies in de gereformeerde verbandleer. Het is niet „in het oude spoor vooruit“, doch op een verkeerd spoor achteruit.

Geen wonder, dat Prof. Hepp mij van overschatting van de idee van den mensch als Gods mede-arbeider beschuldigt. Krachtens zijn ditmaal ongereformeerde uitgangspunt kan hij niet anders; wie de gedachte van den „mede-arbeider Gods“ eerst (practisch) (Zie vervolg op blz. 92.)

Wat bange lieden hij avond niet moeten lezen!

Na een niet al te vlot volbrachte dagtaak was ik in een onrustigen slaap gevallen en nauwelijks had ik mijn oogen gesloten of ik droomde. In mijn droom zat ik in mijn kleine werkcabine achter mijn schrijftafel, toen een belletje bezook aankondigde. De bezoeker was bepaald slecht ter been, want heel langzaam kwam hij de trappen opgestrompeld. Na ettelijke minuten werklonk een bedeesd tikje op mijn kamerdeur en op mijn zakelijk: Binnen! verscheen een schuchter mannetje in een afgedragen zwart pak. Hij had een blijkbaar gekregen bolhoedje op, dat hem over de ooren zonk, bij een gekregen hoed moet men niet naar de maat zien! Aarzelend stak hij mij de hand toe alsof hij vreesde dat die niet aangenomen zou worden, en stelde zich voor als de heer Tekort! Ik zeide dat zijn naam mij bekend voorkwam en dat zijn bezoek mij aangenaam was. Na een zenuwachtig keelschrapen vertelde mijn bezoeker dat hij door de crisis in zorgvolle omstandigheden gekomen was, schulden had moeten maken en of mijnheer misschien zoo goed wou zijn... daar ging opnieuw de bel! Ik kan wel even wachten, zei mijnheer Tekort en vouwde zich niet zonder eenige handigheid in een hoek op. Mijn tweede bezoeker of liever bezoekerster was nog tamelijk vlug ter been en rap van tong, want zij praatte op de trap en in den gang en kwam toch niet zonder adem binnen. Maar adem was dan ook het éénigste wat zij had, want zij bleek Me-juffrouw Tekort te zijn, bloedeigen zuster van het bedeesde mannetje, dat uit zijn opgevouwen staat wat angstige blikken wierp naar zijn resolute bloedverwante. Deze scheen op haar beurt niet bijzonder met het samentreffen ingenomen te zijn, hetwelk zij ook deed blijken door de opmerking aan mijn adres: Als hij u om geld gevraagd heeft, dan heb ik het in ieder geval veel meer noodig dan hij! Zoo was ik meteen ingelicht over het doel van haar komst. Pa, zei mijn jongen, terwijl hij met een verschrikt gezicht om den hoek van de kamerdeur keek, Pa, daar staat een kleine jongen op de stoep en hij huult zoo verschrikkelijk! Laat binnen! zei ik, laat binnen! Een jongen kwam mijn kamertje in met tranensporen op zijn wangen. Wel, mijn kind, zei ik vriendelijk: wat scheelt er aan? O, mijnheertje, ik ben Jantje Tekort... hé, dag Oom! Dag Tante! Zeg — viel ik wat bruusk uit: komen er nóg meer van jullie?

Het jongetje bleek een enfant terrible te zijn, d.w.z.: iemand die een ontijdig gebruik van de waarheid maakt. Mijn oom — zei hij — heeft nog een paar jongetjes, die op het pad zijn en mijn tante heeft zeven dochtertjes die met lijsten loopen en ik zelf ben de oudste van elf broertjes en zusjes. En of het spel sprak, er ging het eene belletje na het andere en al de leden van de kinderrijke familie Tekort kwamen den een na den ander mijn kamertje binnen. Het leek wel haast een concilie! De jongste leden van de familie — want ik heb een zwak voor de jeugd en de jeugd voor mij, — begonnen een rondedans om mijn bureaustoel en zongen met frissche stemmetjes: Hier woont een rijk man, die veel geven kan!

Toen heb ik mijn rug gerecht, mijn das in de plooi getrokken en na die toebereidselen heb ik een korte speech afgestoken.

Geachte Familie, heb ik ongeveer gezegd, gij draagt uw naam met eere! Daar is inderdaad een tekort bij u, een tekort aan samenbinding, de familieband is wat rafelig geworden. U, zei ik tegen den man in den hoek, u moet zich eens wat minder opvouwen, u bent als het ware de patriarch van dit geslacht. Alle tekorten moet gij manlijk nemen op uw patriarchale schouders.

Als gij nu niet allen tegelijk met uw smeekbeden gekomen waart, maar één van u had in weinig woorden de veelvoudige nood voorgedragen, dan waren wij wel tot een resultaat gekomen. Nu heb ik een gevoel of ik bij den tandarts zit en erloopt niet één, maar er loopen tien dokters in witte jassen. Zij komen met tangen en met boren, zij komen om één tand in tien stukjes uit mijn mond te wringen. Dat is meer dan ik kan verdragen... En alsof ik reeds die tien tangen voelde aanzetten, slaakte ik een afgrijselijke gil en... werd wakker.

Toen ik dit verslagje persklaar maakte, keek een vriend over mijn schouder en zei: O, heb je weer gedroomd? Ik heb altijd den indruk, dat als je droomen vertelt, dat je dan niets meer weet!

Aardig van je, zei ik! Ik maak er uit op, dat de familie Tekort in jouw gemeente (want het was een dominee) niet vertegenwoordigd is. In dat geval kan je mij misschien wel wat voor die familie sturen, want er is een werkelijkheid, die erger is dan de bangste droomen!

N. B.